

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та менеджменту
Кафедра фінансових технологій і підприємництва

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

«Кредитний моніторинг як спосіб попередження виникнення проблемних
кредитів в банках»

спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Студента (ки) Повознюк Юлії Миколаївни

групи БС-81а

Кваліфікаційна робота бакалавра містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

(підпис) Ю.М. Повознюк

Керівник к.е.н. доцент

(підпис) О.В. Крухмаль

Суми 2022

АНОТАЦІЯ
кваліфікаційної роботи бакалавра
на тему:
Кредитний моніторинг як спосіб попередження виникнення проблемних
кредитів в банках

Повознюк Юлії Миколаївни

Актуальність теми кваліфікаційної роботи: відсутність добре організованого процесу кредитного моніторингу суттєво знижує доходи банків, їхню фінансову стійкість та довіру до банків в цілому. Тож необхідне вдосконалення кредитного моніторингу як складової в системі управління банківським кредитним ризиком.

Мета кваліфікаційної роботи: виявлення особливостей кредитного моніторингу банків України та його ролі у попередженні виникнення непрацюючих кредитів у комерційних банках.

Об'єкт дослідження: теоретичні та практичні аспекти кредитного моніторингу в банках України.

Предмет дослідження: процес кредитного моніторингу як спосіб попередження виникнення проблемних кредитів в банках.

Основний результат роботи: визначено сутність поняття кредитного моніторингу, його завдання та основні функції; розглянуто організацію процесу банківського кредитного моніторингу; проведено аналіз обсягів та структури непрацюючих кредитів банків України; запропоновано шляхи вдосконалення процесу банківського моніторингу проблемної заборгованості.

Ключові слова: кредитний моніторинг, непрацюючі кредити, проблемна заборгованість, індикатори раннього попередження.

Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 31 сторінці, з яких список використаних джерел із 39 найменувань. Робота містить 4 таблиць, 5 рисунків, а також 4 додатків.

Рік захисту роботи – 2022 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут бізнесу, економіки та менеджменту
Кафедра фінансових технологій і підприємництва

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри, д.е.н., проф.

_____ Лариса ГРИЦЕНКО

(підпис)

«_» _____ 2022 р.

ЗАВДАННЯ

до кваліфікаційної роботи бакалавра

Студент(-ка) групи БС-81а інституту (центру) ННІ БіЕМ
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Повознюк Юлії Миколаївни

Тема роботи: Кредитний моніторинг як спосіб попередження виникнення проблемних кредитів в банках

Затверджено наказом по СумДУ №0430-VI від «10» червня 2022 р.

Термін здачі студентом завершеної роботи «13» червня 2022 р.

Вихідні дані до роботи: нормативні й законодавчі акти, матеріали статистичної звітності, інструкції та положення, матеріали монографій, періодичних видань, підручників і навчальних посібників, дані фінансової звітності суб'єктів господарювання, організацій та установ тощо.

Зміст основної частини роботи (перелік питань для розроблення):

- теоретичні аспекти банківського кредитного моніторингу: поняття кредитного моніторингу, його основні завдання та функції; організація процесу банківського кредитного моніторингу;
- значення кредитного моніторингу в попередженні проблемної заборгованості та шляхи його вдосконалення: аналіз обсягів та структури непрацюючих кредитів банків України, удосконалення процесу банківського моніторингу проблемної заборгованості, індикатори раннього попередження як важливий елемент вдосконаленої системи кредитного моніторингу.

Дата видачі завдання: «02» травня 2022 р.

Керівник кваліфікаційної роботи: _____

(підпис)

О.В. Крухмаль

Завдання прийнято до виконання «02» травня 2022 р. _____

(підпис)

Ю.М. Повознюк

ЗМІСТ

Вступ.....	5
1 Теоретичні аспекти банківського кредитного моніторингу.....	7
1.1 Поняття кредитного моніторингу, його основні завдання та функції..	7
1.2 Організація процесу банківського кредитного моніторингу.....	12
2 Значення кредитного моніторингу в попередженні проблемної заборгованості та шляхи його вдосконалення.....	15
2.1 Аналіз обсягів та структури непрацюючих кредитів банків України..	15
2.2 Удосконалення процесу банківського моніторингу проблемної заборгованості.....	22
2.3 Індикатори раннього попередження як важливий елемент вдосконаленої системи кредитного моніторингу	28
Висновки.....	34
Список використаних джерел.....	36
Додаток А Функції кредитного моніторингу.....	40
Додаток Б Основні напрями кредитного моніторингу.....	41
Додаток В Функції підрозділів банку в процесі кредитного моніторингу.....	43
Додаток Г Аналіз якості кредитного портфеля банку.....	44

ВСТУП

У сучасних умовах формуються тенденції до розвитку соціально-орієнтованої економіки на ринкових засадах. У зв'язку з цим спостерігається зростання кількості та збільшення масштабів діяльності таких фінансових установ, які здатні акумулювати фінансові ресурси, а потім, трансформуючи їх у кредитні, задовольняти тимчасові потреби фізичних осіб та суб'єктів господарювання у додаткових грошових коштах. У першу чергу, такими установами на фінансовому ринку України є банки, основною функцією яких є мобілізація вільних грошових ресурсів і в подальшому перерозподіл залучених банком коштів за допомогою банківського кредиту.

Незважаючи на розвиток фінансових послуг та розширення їхнього асортименту, кредитування залишається пріоритетною активною банківською операцією, що приносить банкам значну частину доходів. Кредитні операції приносять банку не лише дохід, а й є одночасно джерелом ризиків. Видаючи кредит банк оцінює ризик та вирішує чи є цей ризик прийнятним, але банк не може бути впевнений, що фінансовий стан позичальника не погіршиться, що його грошові надходження не зменшаться або що не виникнуть інші обставини, що перетворять заборгованість на проблемну. Збільшення обсягів кредитування внаслідок агресивних кредитних політик банків України стало причиною погіршення їх кредитного портфелю. В цих умовах відсутність добре організованого кредитного моніторингу, що виконував би задачі відслідковування, вчасного виявлення проблем в організації кредитного процесу, суттєво знижує доходи банків, їхню фінансову стійкість та довіру до банків в цілому. За таких обставин особливу актуальність набуває удосконалення кредитного моніторингу як складової в системі управління банківським кредитним ризиком.

Вивченню кредитного моніторингу як способу попередження виникнення проблемної заборгованості в банках, його ролі та напрямкам присвячено роботи вітчизняних та зарубіжних вчених і практиків, зокрема: Болгар Т. М., Рогожнікова

Н. В., Д'яконова К. М., Єгоричевої С. Б., Колодізева О. М., Косової Т. Д., Островської Н. Л., Сидоренко В. А., Халіменко Ю. А. [10;13;16;19;22;27;38] та ін. Автори у своїх працях здебільшого розглянули питання встановлення правил і процедур кредитного процесу банку, розробки та впровадження систем кредитного ризик-менеджменту.

Мета роботи полягає у виявленні особливостей кредитного моніторингу банків України та його ролі у попередженні виникнення непрацюючих кредитів у комерційних банках.

Завданнями роботи є:

- визначити сутність поняття кредитного моніторингу, з'ясувати завдання моніторингу кредитних операцій;
- сформулювати функції та напрями кредитного моніторингу;
- розглянути організацію процесу банківського кредитного моніторингу;
- проаналізувати обсяги та структуру непрацюючих кредитів банків України;
- дослідити шляхи вдосконалення процесу банківського моніторингу проблемної заборгованості;
- розглянути індикатори раннього попередження як інструмент вдосконалення системи кредитного моніторингу.

Об'єктом дослідження в роботі є теоретичні та практичні аспекти кредитного моніторингу в банках України.

Предметом даної роботи є процес кредитного моніторингу як спосіб попередження виникнення проблемних кредитів в банках.

У роботі було використано такі методи досліджень як монографічний, аналітичний, таблично-графічний, статистичний, загальнонаукові (діалектичний, системний, формально-логічний, метод аналізу і синтезу), що в сукупності дають змогу порівняти, згрупувати та проаналізувати дані.

Інформаційну базу дослідження складають роботи українських і зарубіжних науковців та практиків, закони України, нормативно-правові акти, матеріали з інтернет-ресурсів (зокрема сайт Національного банку України).

1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТНОГО МОНІТОРИНГУ

1.1 Поняття кредитного моніторингу, його основні завдання та функції

Враховуючи особливості функціонування банків в сучасних постійно мінливих умовах необхідним є впровадження та постійне вдосконалення підходів до кредитного моніторингу в банку. Моніторинг процесів, що відбуваються у сфері кредитування, є індикатором, що спрямований на пошук та відслідковування відхилень від умов кредитного моніторингу, відслідковування змін зовнішнього середовища, виявлення на ранніх етапах проблем в кредитуванні, а також організацію роботи відповідних банківських підрозділів, завданням яких є своєчасне та адекватне реагування на проблемну заборгованість [10].

Загалом, кредитний моніторинг – це контроль банку впродовж усього процесу кредитування [11].

Процес кредитного моніторингу в банку передбачає відслідковування якості обслуговування клієнтом кредиту, відслідковування рівнів ризику кредиту шляхом здійснення заходів, що спрямовані на вивчення поведінки клієнта, його фінансового стану, вивчення ринку, на якому він веде діяльність, та іншої інформації протягом строку кредитування, визначення показників та контролювання їх значень (погіршення значень в порівнянні із значеннями визначеними при первісній оцінці кредитоспроможності позичальника).

Таким чином, цілями кредитного моніторингу є контроль якості кредитного портфеля, своєчасне виявлення відхилень від затверджених банком стандартів і мети затвердженої банком кредитної політики, контролювання показників ризику портфеля відповідно до визначеного «апетиту» банку до ризику, а також постійне вдосконалення процедури кредитування та методичного забезпечення його окремих етапів. Методами досягнення цих цілей є постійне здійснення контролю, який можна поділити за видами: попередній контроль, який передбачає встановлення нагляду за дотриманням умов організації та реалізації певних правил

і процедур кредитних відносин, зокрема оцінка фінансового стану клієнта, кредитоспроможності потенційних боржників [11];

- поточний контроль, що проводиться під час використання кредитних коштів, відповідність умовам визначеним в кредитному договорі, а також відслідковуванні бізнес-процесів пов'язаних із кредитуванням безпосередньо в банку з метою його удосконалення;
- заключний контроль, що спрямований на виявлення результатів процесу кредитування, ефективності методів його організації і реалізації.

Зважаючи на це, до основних завдань кредитного моніторингу, які у свою чергу визначають основні функції та обов'язки функціональних органів банку, що здійснюють його, можна віднести:

- контроль за виконанням умов кредитного договору;
- контроль дотримання принципів кредитування;
- періодична оцінка складу і структури кредитного портфелю;
- аналіз кредитних заявок та періодична оцінка кредитоспроможності позичальника;
- періодична перевірка зберігання заставного майна;
- можливість оперативного перегляду кредитних договорів у випадку зміни рівня ризику по кредитних операціях;
- контроль за станом простроченої та сумнівної заборгованості за кредитами;
- контроль за дотриманням нормативів кредитної діяльності банку і кредитних обмежень;
- оцінка відповідності кредиту затвердженій банком кредитній політиці;
- контроль за станом кредитного ринку і оцінювання ризиків кредитування секторів економіки, географічних регіонів, інвестиційних проєктів [27;34].

Основні функції служби кредитного моніторингу у процесі кредитування наведено на рис. А.1 додатку А.

Кредитний моніторинг є складовою процесу банківського кредитування, а кожен з видів кредитного моніторингу відповідає певному етапу кредитування і має власний об'єкт відслідковування та перевірок. На етапі аналізу кредитної

заявки потенційного позичальника відбувається перевірка його кредитної історії, на етапі кредитного аналізу проводиться оцінювання кредитоспроможності позичальника; на етапі освоєння кредитних коштів позичальником здійснюється контроль за цільовим використанням коштів, на етапі погашення кредиту проводиться контроль своєчасного погашення основної суми виданого кредиту, відсотків та комісій, а також контроль за збереженням застави чи платоспроможністю третіх осіб, що надали свої гарантії погашення.

Кредитний моніторинг слід визначати як систему, що дозволяє всебічно і повно контролювати кредитний процес в банку та рівень кредитного ризику. Із метою попередження, раннього виявлення та мінімізації проблемної заборгованості за виданими кредитами банки на постійній основі мають контролювати і ризики окремого кредиту, і ризик загального кредитного портфеля (рис. 1.1).

індивідуальний підхід	портфельний підхід
<ul style="list-style-type: none"> • Визначення критеріїв оцінки якості кредиту та їх вагомості, структурування та документування кредиту • Оцінка кредитоспроможності боржника, форми забезпечення кредиту, визначення рівня ризику та категорії кредитної операції • Розрахунок суми резерву під можливі втрати за кредитною операцією, моделювання дефолту • Порівняння показників якості кредиту в динаміці • Виявлення причин негативної зміни якості кредиту • Застосування заходів щодо поліпшення показників якості кредиту 	<ul style="list-style-type: none"> • Визначення структури кредитного портфеля в розрізі класифікованих кредитів • Оцінка якості кредитного портфеля, переоцінка вартості забезпечення за наданими кредитами • Аналіз факторів, що впливають на зміну структури кредитного портфеля в динаміці • Визначення суми резерву, адекватного сукупному ризику кредитного портфеля • Розробка і впровадження заходів для поліпшення якості кредитного портфеля • Прогнозування зміни якості кредитного портфеля

Рис 1.1 – Характеристика індивідуального та портфельного підходів до моніторингу (складено на основі [10, 13])

Головною метою банківського моніторингу є регулярна оцінка рівня кредитного ризику від моменту видачі кредиту, протягом терміну дії кредитного договору та розробка і впровадження заходів щодо своєчасної сплати кредиту. Під час кредитного моніторингу, чітко визначаються процедури, норми і повноваження кредитних працівників при оцінці рівня ризику, щодо прийняття рішень та їхню обґрунтованість при наданні кредиту, обсягів резервів на покриття кредитних ризиків і, як результат, збільшення рівня якості кредитного портфеля.

При проведенні моніторингу можна виділити групи факторів, що мають бути відслідковані на різних етапах процесу кредитування (рис. 1.2).

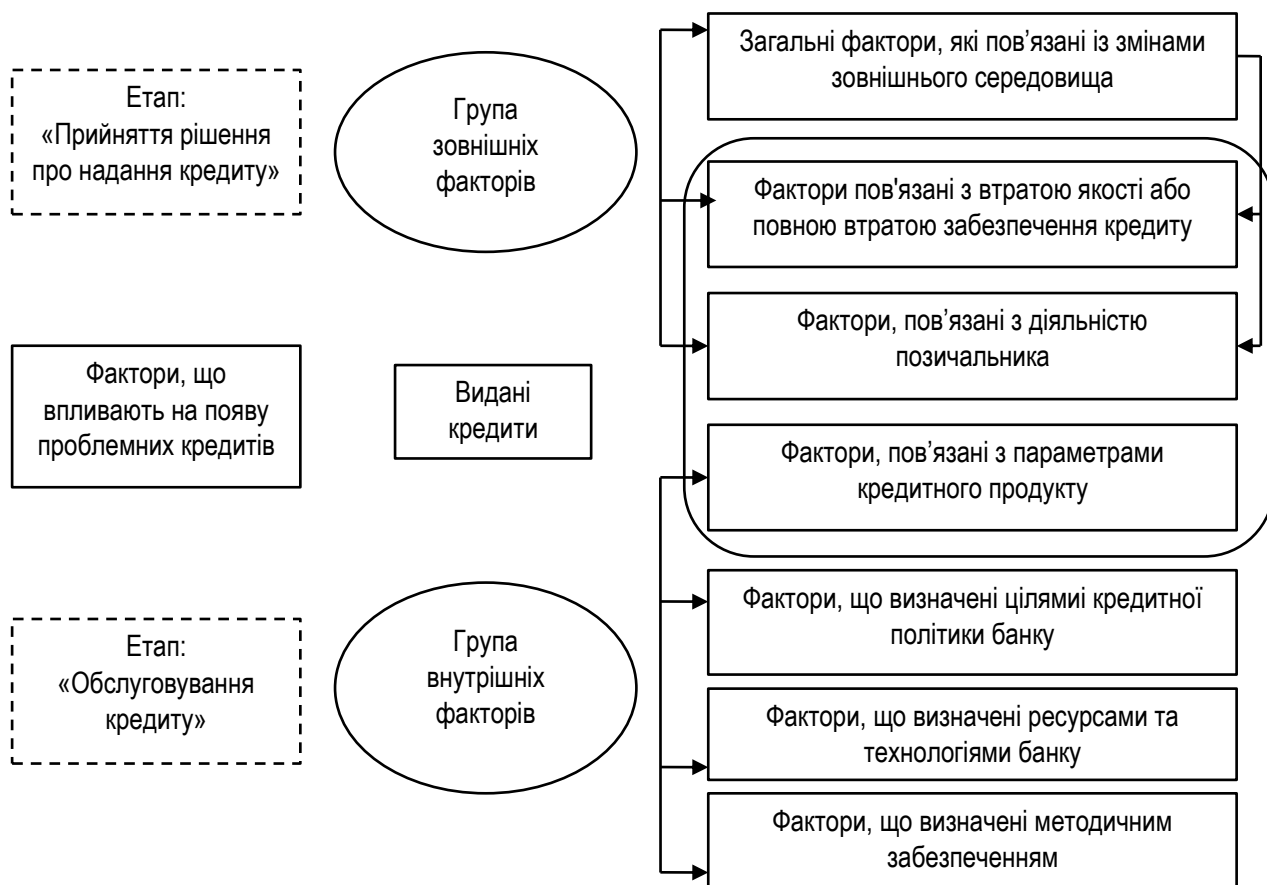

Рисунок 1.2 – Фактори, що відслідковуються системою моніторингу в залежності від етапів кредитування (складено на основі [10, 11, 35])

Моніторинг на рівні портфеля виданих кредитів полягає в оптимізації співвідношення між ризиком, що приймає на себе банк, та економічною вигодою, що очікується та є винагородою за прийнятий на себе ризик. Його метою є пошук можливостей формування портфеля якісних кредитів та зниження частки проблемних кредитів у кредитному портфелі банку [36].

Оскільки ризики в процесі кредитування об'єктивно існують, і завжди є ймовірність виникнення проблемної заборгованості, потрібний механізм, що дозволить ідентифікувати, відслідковувати, ураховувати ризик у процесі прийняття рішень і реалізації кредитної діяльності.

Банківські установи повинні мати надійну та ефективну систему моніторингу, підтримувану належною інфраструктурою даних, щоб гарантувати, що інформація щодо їх кредитного ризику, позичальників та застави є релевантною та актуальною, а зовнішня звітність є надійною, повною, актуальною та вчасною. Система моніторингу повинна дозволяти банкам керувати та відслідковувати свої кредитні ризики відповідно до їх схильності до кредитного ризику, стратегії, політики та процедур у портфелі та, якщо це доречно та суттєво, індивідуальних рівнів ризику. Банки повинні забезпечити, щоб система моніторингу кредитного ризику була чітко визначена та задокументована, була інтегрована в систему управління ризиками та дозволяла відстежувати всі кредитні ризики протягом усього їх життєвого циклу.

Під час розробки та впровадження системи моніторингу кредитного ризику банки повинні враховувати, що:

- система та інфраструктура даних забезпечують можливість збирати й автоматично компілювати дані щодо кредитного ризику без зайвих затримок і з невеликою залежністю від ручних процесів;
- система та інфраструктура даних дозволяють генерувати детальну інформацію про ризики, які сумісні та використовуються для власних цілей управління ризиками установи, але також можуть відповідати вимогам компетентних органів щодо регулярної пруденційної та статистичної звітності, а також для наглядового стрес-тестування та кризи цілі управління;

- система та інфраструктура даних забезпечують ефективний моніторинг усіх кредитних ризиків та застави, а також дозволяють слідувати процесу прийняття кредитних рішень;
- система та інфраструктура даних гарантують, що установи підтримують відповідний часовий ряд звітності щодо поточних ризиків, нових типів кредитування та індикаторів раннього попередження протягом періоду планування кредитного ризику [2].

Напрями банківського кредитного моніторингу наведено у таблиці Б.1 додатку Б із їхньою детальною характеристикою. Отже, основними напрямками кредитного моніторингу є:

- контроль фінансового стану позичальника, що має на меті відслідковування змін можливостей позичальника погашати кредит;
- контроль обслуговування кредиту, тобто контроль за вчасною сплатою процентів, комісійних платежів, тіла кредиту;
- контроль за цільовим використанням кредиту, який є особливо актуальним на початковому етапі кредитування і є захистом від шахрайств;
- контроль за станом застави, а також за іншими видами забезпечення, що передбачає відслідковування збереження додаткових джерел погашення кредиту на випадок неможливості погашення за рахунок доходів позичальника;
- робота із проблемними кредитами, що представляє собою окремий напрямок діяльності банку спрямований на пошук можливостей погашення кредитів, які вийшли за межі умов кредитного договору та не можуть бути погашені в зазначені строки за рахунок зазначених джерел коштів.

Таким чином, кредитний моніторинг є ваговою складовою діяльності банку, виконує важливі функції та впливає на весь процес банківського кредитування від моменту видачі кредиту до його повного погашення.

1.2 Організація процесу банківського кредитного моніторингу

На результативність кредитного моніторингу суттєво впливає обґрунтованість розподілу функцій, задач, прав, обов'язків та відповідальності різних учасників процесу банківського кредитування. На різних етапах кредитування окремі підрозділи банку виконують покладені на них функції. Зміст функцій та обов'язки відповідальних підрозділів наведено в додатку В (табл. В.1). До підрозділів банку, що безпосередньо проводять контроль за кредитуванням, відносяться:

- Кредитний департамент
- Управління безпеки банку;
- створений колегіальний орган – Кредитний комітет;
- комітет правління;
- бізнес-підрозділи та підрозділи підтримки, уключаючи підрозділ з питань управління непрацюючими активами;
- підрозділ з управління ризиками;
- підрозділ контролю за дотриманням норм (комплаєнс);
- підрозділ внутрішнього аудиту.

Крім того, звісно ж безпосередніми учасниками є рада банку, правління банку, створені колегіальні органи банку (наприклад, комітет ради банку з управління ризиками). До проведення моніторингу можуть залучатися сторонні організації або опосередковані учасники, які беруть участь у кредитуванні, зокрема, такими є бюро кредитних історій.

Отже, у процесі моніторингу позичальників вітчизняні банківські установи можуть обрати два варіанти процесу: участь сторонніх організацій в організації контролю або концентрація контролю за кредитуванням в одному спеціально створеному підрозділі банку, яким може стати комітет чи служба кредитного моніторингу банку [11;34]. Досвід побудови організаційної структури проведення

кредитного моніторингу відрізняється в різних банках. Приклади організації моніторингу представлено на рисунку 1.3.

Рисунок 1.3 – Організаційна структура кредитного моніторингу [11]

Проведений аналіз інституційної організації кредитного моніторингу, що застосовуються в міжнародній практиці банками (рис. 1.3) свідчить, що банки надають перевагу власному контролю процесу кредитування та самостійно проводять всі стадії моніторингу різних видів діяльності банку, що прямо чи опосередковано впливають на кредитні операції. Це пов'язано з появою сучасних умов функціонування фінансових ринків нових банківських продуктів, що призводить до перетину кредитного та ринкового ризиків. Незважаючи на те, яким саме чином банки будують системи кредитного моніторингу, кожен із них намагається створити таку систему, яка б забезпечувала кращий контроль та виявлення потенційних проблем на ранніх етапах.

2 ЗНАЧЕННЯ КРЕДИТНОГО МОНІТОРИНГУ В ПОПЕРЕДЖЕННІ ПРОБЛЕМНОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

2.1 Аналіз обсягів та структури непрацюючих кредитів банків України

Ми вважаємо, що рівень ефективності проведеного кредитного моніторингу в результаті позначається на якості кредитних портфелів банків, а зокрема на частці сумнівних та безнадійних кредитів у їх структурі. Тому в аналітичній частині роботи детальніше розглянемо саме це питання.

Починаючи із 2018 року частка непрацюючих кредитів почала активно скорочуватися, на що вплинуло, в тому числі, впровадження нової методології визначення таких видів кредиту. Так, за даними Національного банку України, частка непрацюючих кредитів в банках України скоротилася із 41% станом на 01.01.2021 року до 30% на 01.01.2022 року.

На даний час банками визнано всі непрацюючі кредити. Крім цього, рівень покриття таких кредитів резервами постійно зростає та є вищим 100%. Так що вплив непрацюючих кредитів на капітал та прибутковість банків не є значним [35].

Спершу розглянемо проблемну заборгованість у розрізі видів суб'єктів (позичальників) кредитування (табл. 2.1) задля того, щоб визначити, якому сектору позичальників слід приділяти більше уваги при проведенні кредитного моніторингу.

Аналізуючи таблицю можна помітити, що вкрай низькою є частка непрацюючих кредитів у міжбанківському секторі, яка у 2017 році дорівнювала 6,22% і з кожним роком поступово зменшувалася, діставшись позначки 0,84% станом на кінець 2021 року. Поряд з цим, обсяги міжбанківських кредитів не постраждали, а навпаки натомість зросли із 22 046 млн грн до 30 581 млн грн за 2017-2021 роки.

Обсяги непрацюючих кредитів органам державної влади та місцевого самоврядування теж поступово спадали і врешті досягли позначки нуль, натомість кредитний портфель зріс із 1 519 млн грн до 27 037 млн грн.

Таблиця 2.1 – Структура та обсяги кредитних операцій банків України, частка непрацюючих кредитів за видами суб'єктів (позичальників) кредитування станом на кінець звітного періоду 2017-2021 рр., млн грн (складено на основі [25])

Показник	Роки				
	2017	2018	2019	2020	2021
Кредити корпоративному сектору	892 900	959 601	847 259	795 405	835 658
непрацюючі кредити	500 263	535 770	847 259	371 157	301 665
частка непрацюючих кредитів, %	56,03	55,83	53,83	46,66	36,10
Кредити фізичним особам (включно із фізичними особами-підприємцями)	174 448	202 202	214 252	208 383	256 291
непрацюючі кредити	93 353	93 086	73 077	58 230	43 210
частка непрацюючих кредитів, %	53,51	46,04	34,11	27,94	16,86
Міжбанківські кредити, депозити (за виключенням коррахунків)	22 046	28 888	31 368	34 057	30 581
непрацюючі кредити	1 372	1 073	946	984	256
частка непрацюючих кредитів, %	6,22	3,71	3,02	2,89	0,84
Кредити органам державної влади та місцевого самоврядування	1 519	2 867	4 717	11 734	27 037
непрацюючі кредити	10	838	683	0	0
частка непрацюючих кредитів, %	0,69	29,22	14,48	0,00	0,00

Залишаються високими частки непрацюючих кредитів серед корпоративних позичальників та фізичних осіб (рис. 2.1).

Так, частка непрацюючих кредитів фізичним особам на кінець 2021 року сягнула 16,86%. Та це все ж лишається найнижчим показником протягом аналізованого періоду, адже вартість непрацюючих кредитів за даним сектором у 2021 році склала 43 210 млн грн, що є практично вдвічі менше, порівняно із сумою станом на 2019 рік – 93 353 млн грн.

Найбільшу серед інших груп позичальників частку непрацюючих кредитів ми спостерігаємо за кредитами корпоративному сектору. І хоча проведені НБУ заходи посприяли її зменшенню із 56,03% станом на кінець 2017 року до 36,10% на кінець 2021 року, все ж відсоток такої заборгованості залишався доволі високим.

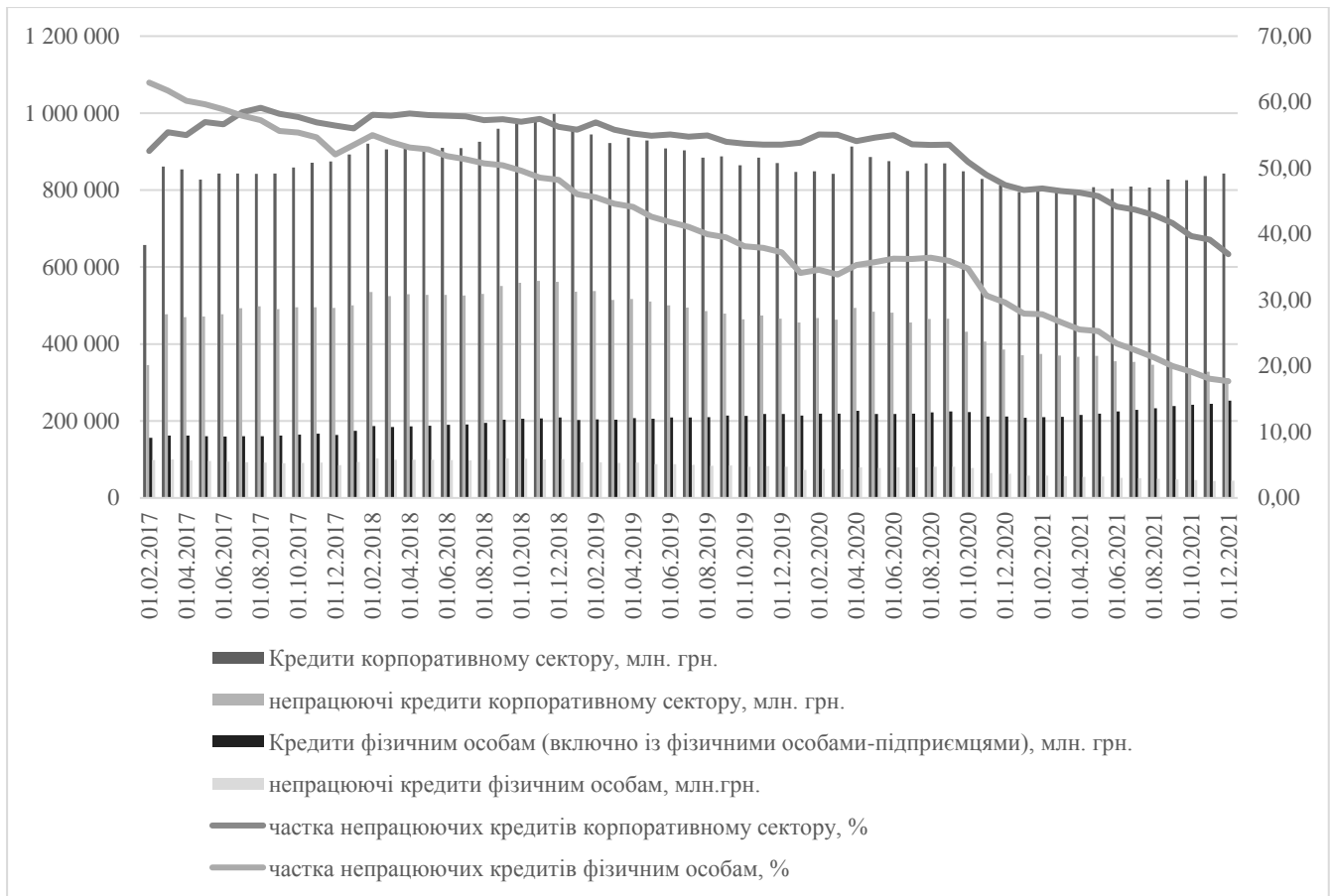

Рис. 2.1 – Динаміка обсягів виданих кредитів та непрацюючих кредитів корпоративному сектору та фізичним особам за 2017-2021 рр (складено автором на основі [25])

Як ми бачимо, не зважаючи на систематичне списання проблемної заборгованості, значна частка непрацюючих кредитів досі залишається тягарем для банків країни. Тому розглянемо детальніше структуру, обсяг, динаміку та частку непрацюючих кредитів в банках України з державною часткою, із приватним та іноземним капіталом (табл. 2.2).

Проаналізувавши дані таблиці можна помітити, що протягом усього періоду найменшою залишалася частка непрацюючих кредитів у банків із приватним капіталом, а саме 30 169 млн грн, тобто 24,08% від загальних обсягів кредитного портфеля станом на кінець 2017 року. Протягом аналізованого періоду показник постійно зменшується і станом на 31.12.2021 вже дорівнює 9,43%.

Таблиця – 2.2 Структура та обсяги кредитних операцій банків України, частка непрацюючих кредитів за видами банків станом на кінець звітної періоду 2017-2021 рр., млн грн. (складено на основі [25])

Активні операції	Роки				
	2017	2018	2019	2020	2021
Всі кредити	1 090 914	1 193 558	1 097 595	1 049 579	1 149 567
у т.ч. банки:					
з державною часткою, з них	558 974	643 564	624 856	540 326	539 403
ПАТ КБ «Приватбанк»	269 532	293 725	305 163	245 013	249 621
з державною часткою крім ПАТ КБ «Приватбанк»	289 442	349 839	319 693	295 313	289 782
іноземних банківських груп	382 417	392 683	330 599	344 206	400 930
з приватним капіталом	125 270	135 715	142 140	164 673	209 234
неплатоспроможні	24 253	21 596	0	374	0
Непрацюючі кредити	594 999	630 767	530 780	430 371	345 131
у т.ч. банки:					
з державною часткою, з них	397 563	437 101	396 903	310 225	253 977
ПАТ КБ «Приватбанк»	236 211	244 824	239 197	181 196	174 533
з державною часткою крім ПАТ КБ «Приватбанк»	161 352	192 277	157 707	129 029	79 444
іноземних банківських груп	156 834	151 195	107 476	95 891	71 426
з приватним капіталом	30 169	31 233	26 401	23 975	19 728
неплатоспроможні	10 433	11 238	0	280	0
Частка непрацюючих кредитів, %	54,54	52,85	48,36	41,00	30,02
у т.ч. банки:					
з державною часткою, з них	71,12	67,92	63,52	57,41	47,08
ПАТ КБ «Приватбанк»	87,64	83,35	78,38	73,95	69,92
з державною часткою крім ПАТ КБ «Приватбанк»	55,75	54,96	49,33	43,69	27,41
іноземних банківських груп	41,01	38,50	32,51	27,86	17,82
з приватним капіталом	24,08	23,01	18,57	14,56	9,43
неплатоспроможні	43,02	52,04	0,00	74,77	0,00

Подібною є тенденція щодо банків іноземних банківських груп, проте обсяги непрацюючих кредитів є в рази більшими: 156 834 млн грн у 2017 році і станом на 2021 р. – 71 426 млн грн. Їх частка знизилася з 41,01% до 17,82% в межах аналізованого періоду.

Динаміка частки непрацюючих кредитів неплатоспроможних банків безпосередньо пов'язана з їхньою чисельністю та періодом припинення діяльності. Так, у 2017 році таких банків налічувалося 9 штук [20], тому їх кредитний портфель на 43,02% складався із проблемної заборгованості, а станом на кінець 2019 року неплатоспроможних банків визнано не було, тож, відповідно, показник за рівнем такої заборгованості дорівнював нулю.

І найбільшою часткою непрацюючих кредитів володіють державні банки. Так, станом на 2017 рік вартість таких кредитів склала 397 563 млн грн, з яких 236 211 млн грн належить ПАТ КБ «ПриватБанк». І хоча на кінець аналізованого періоду обсяги непрацюючих кредитів зменшилися до 253 977 млн грн (з них – 174 533 млн грн ПАТ КБ «ПриватБанк»), все ж їх частка є доволі значною і нині – 47,08%.

Далі приведемо перелік банків із найбільшими обсягами непрацюючих кредитів у їх кредитних портфелях (табл. 2.3) та зобразимо його графічно (рис. 2.2).

Таблиця 2.3 – Обсяги непрацюючих кредитів банків України протягом 2017-2021 рр., млн грн. (складено на основі [14])

Банки	31.12.2017	31.12.2018	31.12.2019	31.12.2020	31.12.2021
АТ КБ «ПриватБанк»	236 211	244 824	239 197	181 196	174 533
АТ «Укрексімбанк»	70 191	84 551	70 353	64 227	34 343
АТ «Ощадбанк»	80 717	98 967	78 112	56 900	38 615
АТ «АЛЬФА-БАНК»	7 467	8 100	21 752	19 240	12 112
АТ «СБЕРБАНК»	28 474	45 186	34 606	37 137	-
ПАТ «Промінвестбанк»	32 297	38 726	32 105	24 987	22 267

Як ми можемо побачити з вище наведених даних, найбільша сума непрацюючих кредитів зосереджена у АТ КБ «ПриватБанк», а саме 174 533 млн грн станом на кінець 2021 року. Таку ситуацію можна пояснити тим, що з-поміж інших аналізованих банків він є банком з найбільшим обсягом кредитного портфеля. Розроблені Національним банком вимоги до організації процесу управління проблемними активами та визначення у 2020 році критерій для списання активів, за якими не очікується повернення боргу, помітно вплинули на ситуацію. Так, ми

спостерігаємо чітке зменшення обсягів непрацюючих кредитів за більшістю приведених банків.

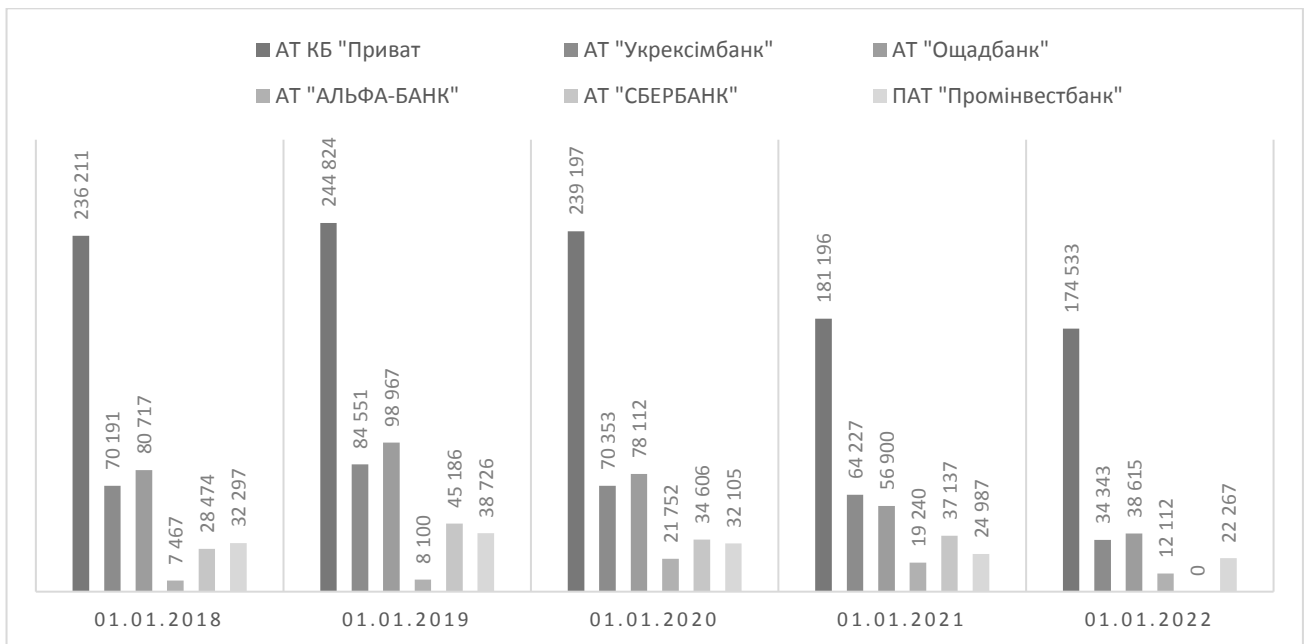

Рис. 2.2 – Динаміка обсягів непрацюючих кредитів банків України станом на 2017-2021 рр., млн грн. (складено на основі [14])

Оскільки «Ощадбанк» є системно важливим банком і входить до числа одного з найбільших державних банків України, проведемо аналіз якості його кредитного портфеля із погляду ризику (табл. Г. 1 додатку Г). Зазначимо, що дані було взято за період 2018-2020 рр., відповідної фінансової звітності станом на кінець 2021 року банк поки не оприлюднив.

Аналізуючи якість кредитного портфеля банку з погляду ризику, можемо відразу помітити як різко змінилася картина на межі 2018-2019 років. Так, питома вага не прострочених кредитів зменшилася аж на 54,5%, хоч і абсолютна їх сума навпаки зросла на 1276359 тис. грн. Таку ситуацію було спричинено різким зростанням договорів у стані дефолту – сумою 72066403 тис. грн станом на 2019 рік, що на 65558470 тис. грн більше, ніж за попередній рік. До кінця 2020 року ситуація з непрацюючими кредитами дещо поліпшилася – їх сума зменшилася на 32309872 тис. грн, проте дещо зросла сума прострочених кредитів на 1-30 днів (на 366878 тис. грн у 2020 році, відносно 2019 р.) та кредитів прострочених на 31-60

днів (на 1166546 тис. грн, відповідно). Загальна ж сума не простроченої заборгованості до кінця 2020 року зменшилася на 2192585 тис. грн, порівняно з попереднім аналогічним періодом.

Проаналізуємо також якість кредитного портфеля АТ «Ощадбанк» з точки зору погашення позик (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Аналіз якості кредитного портфеля АТ «Ощадбанк» з погляду погашення позик протягом 2019-2021 рр, млн грн (складено на основі [35])

Показник	2019	2020	2021	Відхилення (абсолютне)		
				2020/2019	2021/2020	2021/2019
Обсяг непрацюючих кредитів банку (NLP), млн грн	78 112	56 900	56 826	-21 212	-74	-21 286
Обсяг кредитного портфеля банку, млн грн	140 624	119 537	125 679	-21 087	6 142	-14 945
Рівень непрацюючих кредитів банку (NLP ratio), %	55,5	47,6	45,2	-7,9	-2,4	-10,3
Обсяг непрацюючих кредитів по банківській системі (NLP), млн грн	530 780	430 371	345 131	-100 410	-85 240	-185 649
Обсяг кредитного портфеля по банківській системі, млн грн	1 097 684	1 049 579	1 149 567	-48 104	99 988	51 883
Рівень непрацюючих кредитів по банківській системі (NLP ratio), %	48,4	41,0	30,0	-7,4	-11,0	-18,3

Із наведених даних можемо зробити висновки, що обсяги непрацюючих кредитів банку протягом досліджуваних років постійно скорочувалися – на 21286 млн грн за 2019-2021 роки.

Водночас і обсяги кредитного портфеля «Ощадбанку» у 2020 році помітно зменшилися, що можна пояснити активним списанням в цей період проблемних позик. Проте вже станом на кінець 2021 року обсяг кредитного портфеля зріс на

6142 млн грн незважаючи на те, що сума непрацюючих кредитів в ньому практично не змінилася, що можна вважати позитивною тенденцією.

Загалом, рівень непрацюючих кредитів АТ «Ощадбанк» протягом 2019-2021 років зменшився на 10,3% і на кінець 2021 року становив 45,2%.

Схожу статистику можна спостерігати і по банківській системі в цілому. І оскільки аналізований банк належить до числа найбільших банків за обсягом кредитного портфеля, можна зазначити, що зменшення рівня його непрацюючих кредитів позитивно вплинуло на стан даного показника банківської системи загалом.

Таким чином, аналізуючи частку непрацюючих кредитів за 2017-2021 рр. слід відмітити загальну тенденцію до її зменшення, банки поступово долають ситуацію із непогашенням кредитів та зменшують частку непрацюючих кредитів працюючи при цьому в межах сформованого кредитного портфеля, не нарощуючи обсяги кредитування. Все це може свідчити, зокрема, і про ефективність та достатність банківського моніторингу. Проте частка проблемної заборгованості, зокрема у державних банків, все ще перебуває на високому рівні, що має спонукати до вдосконалення вже наявних та впровадження нових моделей кредитного моніторингу.

2.2 Удосконалення процесу банківського моніторингу проблемної заборгованості

Кредитні операції є найризикованішими операціями банку і тому моніторинг таких операцій має важливе значення для запобігання збитків банківської діяльності. Система заходів банку, що вживаються для запобігання неповерненню кредитів має постійно переглядатися та удосконалюватися.

Зважаючи на сучасні умови діяльності банків та особливості їхнього кредитного портфеля потрібно впроваджувати відповідні процедури моніторингу та заходи щодо запобігання проблемних кредитів.

Міжнародний досвід вказує на те, що зразкова операційна модель проблемних кредитів базується на спеціальних та окремих організаційних органах в банку з обробки проблемної заборгованості – workout units (WU), які відокремлені від підрозділів, відповідальних за надання кредиту. Основними обґрунтуваннями такого поділу є усунення потенційних конфліктів інтересів та використання спеціального досвіду щодо проблемних кредитів від персоналу до рівня керівництва.

Таким чином, банки з високим рівнем простроченої заборгованості повинні впроваджувати окремі та спеціалізовані WU для проблемних кредитів, в ідеалі, починаючи з моменту виникнення довгострокової заборгованості, а далі за класифікацією NPL ризику. Такий підхід до розподілу обов'язків має охоплювати не лише діяльність у відносинах з клієнтами, а й процес прийняття рішень. У цьому контексті банкам слід розглянути можливість створення спеціальних органів, що приймають рішення, пов'язані з розглядом проблемних кредитів (наприклад, комітет з проблемних кредитів).

Банки з високим рівнем проблемних кредитів повинні створити різні WU для різних фаз життєвого циклу проблемних кредитів, а також для різних портфелів, якщо це необхідно. В окремих WU часто корисна більша спеціалізація на основі різних підходів до визначення проблемних кредитів, необхідних для відповідного сегмента позичальника. Процеси моніторингу та забезпечення якості мають бути в достатній мірі пристосовані до цих підструктур.

Задля ефективного моніторингу проблемних кредитів необхідно розробити відповідну структуру ключових показників ефективності (KPI), щоб дозволити органу управління та іншим відповідним керівникам вимірювати прогрес. Необхідно встановити чіткі процеси для забезпечення того, щоб результати моніторингу індикаторів проблемних кредитів мали адекватний і своєчасний зв'язок із відповідними процесами, такими як ціноутворення кредитного ризику та

резервування. КРІ, пов'язані з непрацюючими кредитами, можна згрупувати в кілька категорій:

- метрики високого рівня NPL;
- залучення клієнтів та інкасація готівки;
- стримуюча діяльність;
- ліквідаційна діяльність;
- інше (наприклад, статті прибутків і збитків, пов'язаних із проблемними кредитами, індикатори раннього попередження, аутсорсинг).

Банки з високим рівнем проблемних кредитів повинні визначати адекватні показники, які можна порівняти з переліченими нижче, які періодично контролюються.

До метрик високого рівня NPL відноситься коефіцієнт непрацюючих кредитів та покриття. Банки повинні уважно стежити за відносними та абсолютними рівнями проблемних кредитів і дострокової заборгованості у своїх бухгалтерських книгах на достатньому рівні деталізації портфеля. Необхідно також відстежувати абсолютні та відносні рівні конфіскованих активів (або інших активів, що впливають із діяльності з проблемними кредитами), а також рівні виплати прострочених ризиків.

Іншим ключовим елементом моніторингу є рівень знецінення/забезпечення та застави/гарантій у цілому та для різних груп проблемних кредитів. Ці групи мають бути визначені з використанням критеріїв, які відповідають рівням покриття, щоб надати органу управління та іншим відповідним менеджерам значущу інформацію (наприклад, за кількістю років з моменту класифікації проблемних кредитів, типом позики, включаючи забезпечений/незабезпечений, тип застави та гарантії, регіон ризику, час до відновлення). Зміни покриття також слід відстежувати, а скорочення чітко пояснювати у звітах про моніторинг. Техаський коефіцієнт забезпечує зв'язок між ризиками проблемних кредитів і рівнями капіталу, і тому є ще одним корисним КРІ.

Крім цього, банки повинні контролювати свій бюджет збитків і порівнювати його з фактичним. Це має бути достатньо деталізовано, щоб орган управління та інші відповідні керівники могли зрозуміти причини значних відхилень від плану.

Також до метрик високого рівня належить показник потоків проблемних кредитів, ставки дефолту, коефіцієнти міграції та ймовірності дефолту. Ключові показники притоку та відтоку проблемних кредитів повинні міститися в періодичній звітності перед органом управління, включаючи перехід з/до проблемних кредитів, проблемних кредитів на випробувальному терміні, виконання простроченої та дострокової заборгованості (≤ 90 днів прострочення). Перетікання від робочого стану до непрацюючого з'являється поступово (наприклад, від 0 до 30, 30 до 60, 60 до 90 днів прострочення тощо), але також може з'явитися раптово (наприклад, через подію). Корисним інструментом моніторингу для цієї сфери є створення матриць міграції, які відстежуватимуть потік ризиків у непрацездатну класифікацію та з неї.

Банки повинні оцінювати темпи міграції та якість звітності по місяцях, щоб можна було швидко вжити заходів (тобто визначити пріоритетність дій), щоб запобігти погіршенню якості портфеля. Матриці міграції можуть бути додатково розроблені за типом кредиту (житловий, споживчий, нерухомість), бізнес-одиниці або іншим відповідним сегментом портфеля, щоб визначити, чи віднесено драйвер потоків до конкретного сегменту позики.

Розглянемо KPI, пов'язані з непрацюючими кредитами, в розрізі категорії залучення клієнтів та інкасації готівки. Після створення підрозділу банку з обробки проблемної заборгованості (NPL WU) слід запровадити ключові показники операційної ефективності для оцінки віддачі цього підрозділу відносно середньої продуктивності. Нижче наведений перелік вказує на тип заходів, але він не є вичерпним і може доповнюватися:

- заплановані та фактичні зобов'язання з позичальником;
- відсоток зобов'язань, конвертованих у платіж;
- готівка, зібрана в абсолютному вираженні та готівка в порівнянні з договірними грошовими зобов'язаннями, розділеними на готівку, отриману

від розрахунків клієнтів та грошові кошти, отримані з інших джерел (наприклад, продаж застави, арешт на заробітну плату, процедура банкрутства);

- обіцянки платити під заставу (promises to pay secured) і співвідношення обіцянок сплатити фактично оплачені кредити та загальної кількості обіцянок клієнтів погасити борг (promises to pay kept vs. promises to pay due);
- узгоджені з позичальником загальні та довгострокові рішення щодо погашення (підрахунок та обсяг).

Одним із ключових інструментів, доступних банкам для вирішення або обмеження впливу проблемних кредитів, є стримування, якщо ним правильно керувати. Стримувальна діяльність (forbearance activities) – це форма полегшення погашення, що включає тимчасову відстрочку платежів по кредиту. Банки повинні контролювати стримуючу діяльність двома способами: ефективністю та результативністю. Ефективність пов'язана в основному з обсягом кредитних інструментів, що пропонуються для стримання, та часом, необхідним для переговорів з позичальником, тоді як ефективність пов'язана зі ступенем успіху стримання (тобто чи виконуються переглянуті/змінені договірні зобов'язання позичальника).

Крім того, необхідний належний моніторинг якості стримувальної діяльності, щоб гарантувати, що кінцевим результатом буде погашення відповідної суми, а не затримка оцінки того, що кошти не підлягають стягненню. У зв'язку з цим слід контролювати тип узгоджених рішень і відокремлювати довгострокові (стійкі структурні) від короткострокових (тимчасових).

Залежно від потенційних цілей, встановлених банком, і сегментації портфеля, ключовими показниками для вимірювання ефективності стримувальної діяльності можуть бути:

- обсяг проведених оцінок (як за кількістю, так і за вартістю), що подаються до уповноваженого органу за визначений період часу;
- обсяг узгоджених модифікованих рішень (як за кількістю, так і за вартістю), досягнутих з позичальником за визначений період часу;

- вартість та кількість позицій, вирішених за певний період часу (в абсолютних значеннях і у відсотках від початку звітного періоду).

Також може бути корисно відстежувати ефективність інших окремих кроків у процесі тренування, наприклад тривалість процедури прийняття/схвалення рішення.

До інших елементів моніторингу непрацюючих кредитів можна віднести питання, пов'язані з прибутком і збитками, стягнутими активами та індикаторами раннього попередження.

Банки повинні контролювати та робити прозорими для своїх органів управління суму відсотків, що враховуються в прибутках і збитках, що випливають із проблемних кредитів. Крім того, слід розрізняти виплати відсотків за фактично отриманими проблемними кредитами та тими, які фактично не отримані. Необхідно також відстежувати розвиток резервів на збитки за кредитами та відповідні чинники.

Якщо стягнення є частиною стратегії банків щодо проблемних кредитів, вони також повинні відстежувати обсяги, терміни старіння, покриття та потоки у своїх портфелях конфіскованих активів (або інших активів, що випливають із проблемних кредитів). Це має включати достатню деталізацію матеріальних видів активів. Крім того, результативність діяльності зі стягнення активів відповідно до попередньо визначеного плану повинна відповідним чином відстежуватися та звітуватись органу управління.

Також керівний орган і відповідні комітети повинні отримувати періодичні звіти про статус раннього попередження для сегментів, де очікуються тенденції до зниження, а також статус списку спостереження на рівні ризику/позичальника для великої ризикової загрози. Так, із метою моніторингу працездатності кредитів та запобігання погіршенню якості кредитів усі банки повинні впроваджувати відповідні внутрішні процедури та звітність для виявлення та управління потенційними непрацюючими клієнтами на дуже ранній стадії.

Загальний процес раннього попередження включає різні етапи та залучені сторони:

- механізм раннього попередження, що належить бек-офісу;
- обробка оповіщення з раннього попередження фронт-офісом;
- можлива передача непрацюючої заборгованості у разі погіршення кредитної якості;
- забезпечення та контроль якості через другу та третю лінії захисту.

У наступному розділі детальніше опишемо даний процес та розкриємо важливість впровадження індикаторів раннього попередження, систему яких українські комерційні банки мають оптимізувати, зважаючи на особливості своєї діяльності.

2.3 Індикатори раннього попередження як важливий елемент вдосконаленої системи кредитного моніторингу

Система раннього попередження – Early Warning System (EWS) – це набір керованих процесів, які допомагають у виявленні ризиків на початкових стадіях. EWS на основі штучного інтелекту об'єднує дані з безлічі джерел, як із суспільного надбання, так і зсередини банку. За допомогою цих даних і алгоритмічної розвідки прогноуються різні показники, які можуть допомогти банкам виявити ранні попереджувальні ознаки можливого фінансового лиха. Добре розроблена система раннього попередження може допомогти банкам не тільки ефективно контролювати кредитні ризики, але й служити пов'язаним цілям – контролю шахрайства та дотримання нормативних вимог.

Така система може значно знизити збитки банку на випадок непередбачених обставин. З відповідними EWS банки можуть зберігати більш жорсткий контроль над своїми активами шляхом:

- мінімізації ймовірності дефолтів клієнтів:

Оцінка портфелів клієнтів час від часу допомагає банкам стежити за якістю активів. EWS систематично сканує портфель клієнтів, обчислює певний діапазон показників і запускає відповідні дії в разі зміни ключових, тим самим виявляючи ознаки дефолту раніше, ніж ручні методи випадкового моніторингу.

- сек'юритизації активів:

Банки можуть намагатися сек'юритизувати і продавати активи там, де показники EWS показують низькі шанси на відновлення. Це допоможе банкам повернути свої гроші до певної міри.

- визначення бізнес-моделей і можливостей:

EWS на основі штучного інтелекту також може відстежувати останні події в різних секторах, і банки можуть відповідно змінити наповнення свого кредитного портфеля. Вони можуть збільшити виплату кредитів секторам, які, швидше за все, будуть рости, і неухильно знижувати свій вплив на сектори, що стають несприятливими.

Ефективні «наскрізні» і «орієнтовані на людей» системи раннього попередження можуть включати чотири взаємопов'язаних ключових елементи:

- знання про ризик стихійних лих на основі систематичного збору даних та оцінки ризиків стихійних лих;
- виявлення, моніторинг, аналіз та прогнозування ризиків та можливих наслідків;
- поширення та повідомлення офіційним джерелом авторитетних, своєчасних, точних та дієвих попереджень та пов'язаної з ними інформації про ймовірність та вплив;
- готовність на всіх рівнях реагувати на отримані попередження.

Банки повинні розробити відповідний набір індикаторів раннього попередження для кожного портфеля. Розрахунок ключових індикаторів слід проводити щонайменше раз на місяць.

Індикатори раннього попередження для кредитного ризику (EWI) – це будь-які індикатори раннього попередження, які використовуються спеціально для прогнозування подій кредитного ризику. EWI можуть бути кількісними або

якісними показниками, заснованими на якості активів, капіталі, ліквідності, прибутковості, ринкових та макроекономічних показниках.

У рамках постійного моніторингу кредитного ризику установи повинні враховувати наступні сигнали погіршення якості кредитів:

- негативні макроекономічні події (включаючи, але не обмежуючись економічним розвитком, зміни в законодавстві та технологічні загрози для галузі), що впливають на майбутню прибутковість галузі, географічного сегмента, групи позичальників або окремого корпоративного позичальника, а також підвищений ризик безробіття для груп фізичних осіб;
- відомі несприятливі зміни фінансового становища позичальників, такі як значне збільшення рівня заборгованості або значне збільшення коефіцієнтів обслуговування боргу;
- значне падіння обороту або, в цілому, регулярного грошового потоку (включаючи втрату великого контракту / клієнта / орендаря);
- значне звуження операційної маржі або доходів;
- значне відхилення фактичного прибутку від прогнозу або значна затримка бізнес-плану проекту або інвестиції;
- зміни кредитного ризику операції, які призвели б до того, що умови та положення значно відрізняються, якщо операція була нещодавно здійснена або випущена на звітну дату (наприклад, збільшення сум необхідної застави або гарантій або більш високе періодичне покриття доходу позичальника);
- фактичне або очікуване значне зниження зовнішнього кредитного рейтингу основної операції або інших зовнішніх ринкових показників кредитного ризику для конкретної операції або аналогічної операції з таким же очікуваним терміном експлуатації;
- зміни умов доступу до ринків, погіршення умов фінансування або відомі скорочення фінансової підтримки, що надається третіми особами позичальнику;

- уповільнення бізнесу або несприятливі тенденції в операціях позичальника, які можуть викликати істотну зміну здатності позичальника виконувати свої боргові зобов'язання; значне збільшення економічної або ринкової волатильності, що може мати негативний вплив на позичальника;
- для операцій, забезпечених заставою, значне погіршення співвідношення їх суми до вартості застави внаслідок несприятливого розвитку вартості застави, або відсутність зміни чи збільшення непогашеної суми внаслідок встановлених умов оплати (таких як розширені пільгові періоди основного платежу, зростаючі або гнучкі розстрочки, розширені терміни);
- значне збільшення кредитного ризику за іншими операціями того ж позичальника або значні зміни очікуваної платіжної поведінки позичальника, якщо вони відомі;
- значне збільшення кредитного ризику внаслідок збільшення труднощів групи, до якої належить позичальник, таких як резиденти певної географічної зони, або значних несприятливих подій у сфері господарської діяльності позичальника або збільшення труднощів у групі пов'язаних позичальників, до яких належить позичальник;
- відомі судові позови, які можуть істотно вплинути на фінансовий стан позичальника;
- негативні міграції класу ризику в сукупному кредитному портфелі або в конкретних портфелях/сегментах;
- фактичне або очікуване зниження внутрішнього кредитного рейтингу/класифікації ризиків для операції чи позичальника або зниження поведінкового скорингу, що використовується для внутрішньої оцінки кредитного ризику;
- занепокоєння, що виникають у звітах зовнішніх аудиторів установи або позичальника;
- один або кілька об'єктів, пов'язаних з позичальником 30 днів прострочені.

Для виявлення ранніх сигналів погіршення стану клієнтів банку слід мати подвійну перспективу: рівень портфеля та рівень позичальника.

На рівні позичальника EWI повинні бути залучені до процесу кредитного моніторингу, щоб негайно ініціювати процедури стягнення, а також до системи управлінської звітності як індикатора якості виконання позик. EWI слід встановлювати на основі внутрішніх або зовнішніх вхідних даних/інформації та посилалися на момент часу або період спостереження. Прикладами EWI можуть бути внутрішні системи оцінок (включаючи поведінкові) або зовнішні дані, надані рейтинговими агентствами, спеціалізовані секторні дослідження або макроекономічні показники для бізнесу, зосередженого на певних географічних областях. Механізм раннього попередження повинен проаналізувати численні введені дані та встановити чіткі вихідні дані у вигляді тригерів, які потім ініціюють різні типи попереджень і дій.

Крім EWI на рівні позичальника, банки повинні також визначати EWI на рівні портфеля. Вони повинні спочатку сегментувати портфель кредитних ризиків на різні класи, наприклад за бізнес-напрямами/сегментами клієнтів, географічним районом, продуктами, ризиками концентрації, рівень застави та тип наданої застави, або здатність обслуговувати борг. Для кожної підкатегорії банк повинен виконати специфічний аналіз чутливості на основі внутрішньої та зовнішньої інформації (наприклад, огляд ринку, опублікований зовнішніми постачальниками щодо конкретних секторів або області), щоб визначити частини портфеля, на які можуть вплинути потенційні загрози. Цей аналіз повинен, принаймні, дозволити сортувати дані за ризиком. Банки повинні визначити конкретні індикатори раннього попередження стосовно кожного класу ризику, щоб виявити потенційне погіршення кредитної системи до того, як відбудуться негативні події на рівні транзакції. При виявленні потенційних тригерних подій на рівні портфеля, сегмента чи групи клієнтів, банки повинні провести огляд відповідного портфеля, визначити заходи та залучити як першу, так і другу лінії захисту до дій щодо пом'якшення.

Фронт-офіс має бути забезпечений ефективними інструментами та інструментами оперативної звітності, налаштованими на відповідні типи портфеля/позичальника, які дають їм можливість оперативно визначати перші сигнали погіршення стану клієнта. Це має включати автоматизовані сповіщення на рівні позичальника з чітким робочим процесом та вказівками необхідних дій, а також термінами, які мають відповідати політиці раннього попередження. Вжиті дії повинні чітко відстежуватися в системах, щоб можна було продовжити процеси забезпечення якості.

Сповідання менеджерів зі зв'язків (relationship managers) та відповідні оперативні та управлінські звіти мають здійснюватися принаймні раз на місяць. У разі порушень набору EWI або чітко оцінених і визначених окремих індикаторів, слід активувати чіткий тригер з наступним визначеним процесом ескалації (Credit Escalation Process). Слід передбачити залучення спеціалізованих підрозділів для оцінки фінансового стану клієнта та обговорення потенційних рішень з контрагентом.

Нарешті, слід зазначити, що крім автоматизованих сповіщень, сигнали, які виникають, наприклад, у результаті взаємодії з позичальником, також можуть відігравати роль у підході раннього попередження – менеджери зі зв'язків повинні завжди бути насторожі щодо інформації про позичальника, яка може вплинути на його кредитоспроможність.

Отже, система раннього попередження – це ефективне рішення для превенції проблемної заборгованості, яке поєднує в собі кілька джерел даних та передові аналітичні моделі, щоб запобігти кредитному ризику за допомогою індикаторів попередження. Як наслідок, раннє втручання може запобігти нарощенню обсягів непрацюючих кредитів і покращити загальну якість кредитного портфелю банку.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження теоретичних аспектів кредитного моніторингу та аналізу сучасного стану проблемної заборгованості комерційних банків України та, зокрема, на прикладі АТ «Ощадбанк» можна зробити наступні висновки.

Кредитний моніторинг є важливою складовою діяльності банку та чинить вплив на кожен з етапів банківського кредитування. Кредитний моніторинг варто визначати як цілісну систему, що дозволяє всебічно і повно контролювати кредитний процес в банку та рівень кредитного ризику.

Рівень ефективності проведеного кредитного моніторингу в результаті позначається на якості кредитних портфелів банків, а зокрема на частці сумнівних та безнадійних кредитів у їх структурі.

Висока частка непрацюючих кредитів є результатом агресивної кредитної політики банків протягом минулих років, коли стандарти визначення кредитопроможності позичальників були недосконалими, а права банків як кредиторів недостатньо захищеними. Економічна криза та політична нестабільність виявили всі ці проблеми, які відобразилися на якості кредитних портфелів банку. Другою важливою причиною високої частки проблемної заборгованості була практика надання кредитів пов'язаним особам, які перестали погашати кредити під час кризи. І хоча слід відмітити загальну тенденцію до зменшення частки непрацюючих кредитів і те, що якість кредитних портфелів у 2021 році покращилася в банках усіх груп, необхідно й надалі інтенсивно реструктурувати, продавати чи списувати непрацюючі кредити.

Сучасні методи кредитного моніторингу вимагають розвитку та вдосконалення. Ми пропонуємо впроваджувати спеціальні окремі організаційні підрозділи – workout units – з обробки проблемної заборгованості. Особливо дана рекомендація стосується банків із високим рівнем сумнівної заборгованості, а зокрема державних банків, до числа яких належить аналізований АТ «Ощадбанк».

Важливий поділ таких структурних підрозділів за фазами життєвого циклу проблемних кредитів, портфелями, різними підходами до визначення непрацюючих кредитів у розрізі сегмента діяльності позичальника, що посприяє більш дієвому запобіганню утворення такої заборгованості.

Також для ефективного моніторингу проблемних кредитів необхідно розробити відповідну структуру ключових показників ефективності (КПІ), аби таким чином вимірювати прогрес. Одним з цих важливих показників ми вважаємо індикатори раннього попередження. Добре розроблена система раннього попередження може допомогти банкам покращити ефективність контролю кредитних ризиків і слугувати пов'язаним цілям, таким як контроль шахрайства та дотримання нормативних вимог.

Крім того, з метою покращення роботи із позичальниками, грошові потоки яких зменшилися внаслідок пандемії COVID 19 банкам слід передбачити систему заходів, що враховують особливості їхньої діяльності.

Отже, чітко ефективна система кредитного моніторингу дозволяє попереджати виникнення проблемної заборгованості, відповідно уникати недоотримання прибутку, збитків від кредитної діяльності чи втрати капіталу. Добре продуманий та організований кредитний моніторинг дозволить не лише уникнути проблемної заборгованості, а й сприятиме посиленню позицій банку на ринку, підвищенню довіри до банків, стабілізації банківської системи країни в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Early warning system. UNDRR: веб-сайт. URL: <https://www.undrr.org/terminology/early-warning-system>.
2. EBA, Guidelines on loan origination and monitoring EBA/GL/2020/06. URL: https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Publications/Guidelines/2020/Guidelines%20on%20loan%20origination%20and%20monitoring/884283/EBA%20GL%202020%2006%20Final%20Report%20on%20GL%20on%20loan%20origination%20and%20monitoring.pdf.
3. ECB Guidance to banks on non-performing loans, March 2017. URL: https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/guidance_on_npl.en.pdf?b2b48eefa9972f0ca983c8b164b859ac.
4. Guidance on Prudential treatment of problem assets – definitions of non-performing exposures and forbearance, BCBS 2017. URL: <http://www.bis.org/bcbs/publ/d403.pdf>.
5. Guidance to banks on non-performing loans. ECB 2017. URL: https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/guidance_on_npl.en.pdf.
6. International Financial Reporting Standards, paragraphs 58, 59 of IAS 39 «Financial Instruments: Recognition and Measurement». URL: http://ec.europa.eu/internal_market/accounting/docs/consolidated/ias39_en.pdf
7. Non-performing loans: regulatory and accounting treatments of assets. Bank of England / David Bholat, Rosa Lastra, Sheri Markose, Andrea Miglionico and Kallol Sen. April 2016, C. 1-79.
8. Regulation (EU) No 575/2013 of 26 June 2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=celex%3A32013R0575>.

9. Regulation (EU) No 680/2014 – Implementing Technical Standards (ITS) on supervisory reporting of institutions (as amended). EBA 2014. URL: <https://www.eba.europa.eu/regulation-and-policy/supervisory-reporting/implementing-technical-standard-on-supervisory-reporting/-/regulatory-activity/press-release>
10. Болгар Т. М. Удосконалення моніторингу банківського кредитного процесу: академічний огляд. 2013. № 2 (39). С. 36–42.
11. Васюренко О. В., Подчесова В. Ю. Сучасні концепції управління кредитним ризиком як основні складові процесу управління кредитним ризиком банку. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 1(115). С. 170–177.
12. Герасимович А. М. Аналіз банківської діяльності. URL: <http://studentbooks.com.ua/content/view/292/54/1/2/>
13. Д'яконов К. М. Концептуальні засади удосконалення механізму управління кредитним ризиком в банку. 2010. № 1(16). С. 164–171.
14. Дані про обсяги кредитів та частку непрацюючих кредитів у розрізі банків України: Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/npl>.
15. Денисенко М. П., Домрачев В. М., Кабанов В. Г. Кредитування та ризику: навчальний посібник. Київ: ВД «Професіонал», 2008. 480 с.
16. Дзюблюк О. В. Банківські операції: підручник. Тернопіль ТНЕУ «Економічна думка», 2009. 696 с.
17. Дзюблюк О. В. Механізм забезпечення якості кредитного портфеля й управління кредитним ризиком банку в період кризових явищ в економіці. *Журнал європейської економіки*. 2010. № 9. С. 108–124.
18. Дутченко О. М. Моніторинг кредитної операції як інструмент забезпечення ефективності проведення банківського кредитування. *Бізнес Інформ*. 2012. № 2. С. 173–175.
19. Єгоричева С. Б. Організація діяльності банків у зарубіжних країнах: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури. 2007. 208 с.

20. Інформація про дати прийняття рішень Національним банком про визнання банків неплатоспроможними та про ліквідацію, рішень ФГВФО про запровадження тимчасової адміністрації з 2014 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/supervision/reorganizat-liquidat/reorganiz-history#2020>
21. Кльоба В. Л. Ситуаційний центр врегулювання проблемної заборгованості. *Регіональна економіка*. 2009. № 4. С. 95–100.
22. Косова Т. Д., Поздняков Є. М. Система управління кредитними ризиками банку. Донецький національний університет економіки і торгівлі. 2013. №1. С. 201–211.
23. Макаренко Ю.П., Оніщенко І.С. Теоретичні аспекти системи управління проблемною заборгованістю в банках. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. №1. С. 18–23.
24. Онищук Е. Реструктуризація проблемного кредита. URL: http://www.prostobank.ua/zalogi/stati/restrukturizatsiya_problemnogo_kredita
25. Основні показники діяльності банків України: Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#3>.
26. Островська Н. Л. Інституційні засади організації кредитного моніторингу. *Фінанси, облік і аудит*. 2011. № 18. С. 152–159.
27. Островська Н. Л. Теоретичні та практичні аспекти організації моніторингу кредитної політики банку. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2013. № 8. С. 152–157.
28. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_015#Text.
29. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <https://www.imf.org/en>.
30. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
31. Про затвердження Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України: Постанова Правління

- Національного банку України від 18.07.2019, № 97. Дата оновлення: 18.04.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0097500-19#Text>.
32. Про затвердження Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України: Постанова Правління Національного банку України від 18.07.2019, № 97. Дата оновлення: 18.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0097500-19#Text>.
33. Про фінансову реструктуризацію: Закон України від 2016, № 32. Дата оновлення: 21.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-19#Text>.
34. Рогожнікова Н. В. Концептуальні підходи до моніторингу як форми спостереження процесом споживчого кредитування в комерційному банку. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2010. № 3(9). С. 191–193.
35. Сайт Національного банку України. URL: bank.gov.ua
36. Сова О. Ю. Напрями вдосконалення управління кредитними ризиками комерційних банків. *Чернігівський науковий часопис*. 2012. № 1 (3). С. 120–126.
37. Фінансова звітність АТ «Ощадбанк». URL: <https://www.oschadbank.ua/finansova-zvitnist>
38. Халіменко Ю. А., Семениченко Ю. М. Оптимальний розподіл функціональних повноважень працівників банку з обслуговування кредитних операцій із суб'єктами господарювання. *Вісник НБУ*. 2010. №11. С. 56–61.
39. Яременко О.Р., Костильова О.М. Проблемні кредити банків: визначення сутності та тенденції їх розвитку в умовах банківської кризи. *Гроші, фінанси і кредит*. 2016. Вип. 10. С. 900–905.

ДОДАТОК А

ФУНКЦІЇ КРЕДИТНОГО МОНІТОРИНГУ

Рис. А.1 – Функції служби кредитного моніторингу у процесі кредитування

ДОДАТОК Б

ОСНОВНІ НАПРЯМИ КРЕДИТНОГО МОНІТОРИНГУ

Таблиця Б.1 – Основні напрями моніторингу кредитного ризику банку

Напрями	Заходи, що мають застосовуватися
1. Контроль за виконанням позичальником умов кредитного договору, договорів забезпечення та інших зобов'язань, які були ним прийняті у зв'язку з укладенням кредитного договору	Здійснення постійного контролю за повнотою повернення кредиту та сплатою процентів згідно з графіком; виконання умов як кредитного договору, так і договорів, які пов'язані з реалізацією проекту, що кредитується; дотримання обсягів випуску та реалізації продукції, які були передбачені бізнес-планом з техніко-економічним обґрунтуванням, повноти отримання коштів від реалізації проекту, що кредитується
2. Контроль за цільовим використанням кредитних коштів боржником	Перевірка відповідності призначення платежу в платіжних документах, які надані боржником, цілям, які визначені у кредитному договорі; перевірка фактичної наявності купленої за рахунок кредитних коштів продукції тощо
3. Контроль за зміною фінансового стану боржника і виявлення змін у його господарській діяльності, періодичне оцінювання поручителів позичальника	Здійснення щоквартального розрахунку фінансового стану боржника згідно з чинною методикою банку; проведення постійного контролю за грошовими потоками, оборотами за поточними рахунками боржника в банку і за поточними рахунками в інших банках; аналіз інформації, яка може свідчити про фінансові та інші ускладнення в діяльності боржника, такі як: - виникнення боргів перед бюджетом; - наявність негативної інформації стосовно діяльності керівників, засновників, зміни керівників, складу засновників, акціонерів, співвласників; - часткове або повне перепрофілювання діяльності; - зміни законодавчих актів, що можуть мати значний негативний вплив на основну діяльність і його спроможність повернути кредитну заборгованість
4. Контроль за якістю прийнятого кредитного забезпечення і перевірка зберігання заставленого майна	Проведення контролю за виконанням договорів забезпечення на підставі наданих підрозділом заставних операцій актів перевірки наявності, схоронності і переоцінювання предмета застави та інших необхідних документів, що отримуються; здійснення контролю за своєчасною сплатою заставодавцем страхових платежів за договором страхування заставленого майна; перевірка дотримання умов щодо зберігання майна, наданого в забезпечення тощо

Продовження таблиці Б.1

5. Аналіз якості і структури кредитного портфеля банку в цілому для виявлення проблемних кредитів і розробка заходів щодо ліквідації заборгованості	Аналіз кредитної заборгованості; визначення частки і структури прострочених кредитів у портфелі банку; аналіз змін у класифікації кредитів за групами ризику; розробка заходів щодо ліквідації проблемної заборгованості тощо
---	---

ДОДАТОК В
ФУНКЦІЇ ПІДРОЗДІЛІВ БАНКУ В ПРОЦЕСІ КРЕДИТНОГО
МОНІТОРИНГУ

Таблиця В.1 – Функції та завдання організаційно-функціональних підрозділів банку в процесі кредитного моніторингу

Етап	Підрозділ (орган)	Функції та завдання
Збір інформації щодо суб'єкта господарювання	Бюро кредитних історій позичальників	Надає кредитний звіт – повне або часткове відображення кредитної історії позичальника, яка включає характеристику його платіжної дисципліни у минулому
	Управління безпеки	Перевіряє ділову репутацію клієнта, достовірність наданої ним інформації з метою недопущення протиправних дій клієнта щодо банку
Аналіз отриманої інформації	Кредитний комітет	Оцінює адекватність резервів під можливі втрати за кредитами; аналізує кредитний ризик портфелю та приймає рішення про надання «великих» кредитів
	Управління кредитних ризиків	Управляє кредитним ризиком на основі аналізу платоспроможності позичальників; формує резерви на покриття можливих збитків від кредитних операцій
	Кредитний департамент	Здійснює контроль за забезпеченням позик; проведення аналізу кредитних операцій, контроль за станом кредитного портфеля
Виявлення проблемних кредитів та розробка заходів з ліквідації заборгованості	Фонд акумуляції та викупу проблемних боргів	Викупає проблемну заборгованість у кредитних організацій на базі укладеного договору, здійснює її подальше обслуговування і, по можливості, рефінансування на ринкових умовах
	Кредитний департамент	Здійснює контроль за своєчасним погашенням позик. На основі термінових зобов'язань складає перелік сум платежів за строками та контролює повноту їх погашення

ДОДАТОК Г
АНАЛІЗ ЯКОСТІ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКУ

Таблиця Г.1 – Аналіз якості кредитного портфеля АТ «Ощадбанк» з погляду ризику протягом 2018-2020 рр. (складено на основі [37])

Кредити за днями прострочення	2018		2019		2020	
	тис. грн.	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Не прострочені	45 964 623	84,95	47 240 982	39,43	45 048 397	51,92
1-30 днів	1 520 694	2,81	333 495	0,28	700 373	0,81
31-60 днів	40 525	0,07	77 561	0,06	1 244 107	1,43
61-90 днів	73 542	0,14	80 011	0,07	20 908	0,02
Договір у стані дефолту	6 507 933	12,03	72 066 403	60,16	39 756 531	45,82
Всього кредитів	54 107 317	100,00	119 798 452	100,00	86 770 316	100,00